

## Előszó

A területi verseny és versenyképesség fogalmakra először kb. egy évtizede figyeltem fel, amikortól használatuk szinte „kötelező divat” lett az Európai Unió és hazai területfejlesztési dokumentumokban. Korábban, oly sok más „közkeletű” kifejezéshez hasonlóan, a régiók közötti versenyt nem tudományos, hanem „hétköznapi” értelemben használtuk, bizonyos versengést értve alatta költségvetési forrásokért, intézményekért stb. A régiók között zajló egyre erőteljesebb versennyel a dél-alföldi régió gazdaságfejlesztési stratégiájának koordinálása során szembesültem 1998-99-ben. Rá kellett döbennem, hogy nemcsak az országos irányelveket és helyi lehetőségeket kell elemeznünk, hanem figyelembe kell vennünk a versenytárs régiók elképzeléseit is. Azaz lényegében egy „versenystratégiát” kell kidolgoznunk, amelynek módszertana sokban hasonlít a nagyvállalati stratégiák készítéséhez, de sokban el is tér tőle.

A területi verseny és regionális versenyképesség nemzetközi szakirodalmában elmélyedve a témakör újdonsága mellett rendkívüli összetettsége ragadott meg, mivel a regionális tudomány, regionális gazdaságtan szinte mindegyik fontos kérdéséhez valamilyen módon kapcsolódik. Tudományos kutatóként és egyetemi oktatóként egyaránt izgalmas kihívást jelentett a témakör feldolgozása, egyes részeredményeinek oktatása. Az is megfogott, hogy a kérdéskör elméleti kutatása szorosan kötődik az eredmények gyakorlati alkalmazásához, ugyanis a regionális gazdaságfejlesztés lényegében a régió versenyképességének javítását jelenti.

A regionális versenyképesség szakirodalmát áttanulmányozva nagy hatást gyakorolt rám *Michael Porter* és *Paul Krugman* munkássága. *Porter* 1990-es „*The Competitive Advantage of Nations*” című műve igen terjedelmes könyv, egyenetlen színvonalú részekből áll, sok gondolat ismétlődik benne és vitatható a fogalmak használata is. Ennek ellenére a leírtak meggyőzőek, megállapításait több vizsgálat alátámasztotta, gondolatait széles körben elfogadják és összhangban állnak az én gyakorlati tapasztalataimmal is. Úgy vélem, hogy a *Porter* által bevezetett gondolat- és eszközrendszer a gyakorlatban kiválóan alkalmazható a régiók gazdaságfejlesztési programjainak kidolgozásához, amint azt számos nemzetközi példa igazolja.

*Krugman* megítélése „kétoldalú”, egyrészt igen alapos és elmélyült munkássága van az elméleti közgazdaságtudomány egyes területein, másrészt átrándul más tudományágakba és „provokatív”, időnként felületes gondolatokat vet fel számos kérdéskörben. Munkásságából nagyon megragadott, hogy a közgazdaságtudományban egy olyan irányzatnak vetette meg az alapjait, amelyik az egyensúlyi kérdéseket vizsgálva a térbeliséget eleve beépíti (endogén tényezőként) modelljeibe.

Egyik említett szerző sem foglalkozott korábban regionális tudománnyal, hanem különböző vizsgálataik során döbrentek rá arra, hogy a globalizációs folyamatok következtében átalakuló gazdaság lényege: „térgazdaság”. Széles körben elfogadott, hogy az új térbeli jelenségek miatt a regionális gazdaságtannak a korábbi eredményeket továbbfejlesztve meg kell újulnia. Emiatt bizonyos alapfogalmainkat is újra kell értelmeznünk, legyen az a régió, város, agglomerációs előny, regionalizáció stb. Napjaink

meghatározó folyamata a globális verseny felerősödése, emiatt a területi verseny és versenyképesség fogalmát és jellemzőit szintén pontosítanunk kell.

Jelen könyv a területi verseny és versenyképesség témakörében folytatott kutatásaim eredményeit tartalmazza. A területi versennyel foglalkozva el kellett mélyednem a meghatározó irányzatok főbb munkáiban, értékelnem kellett, hogy az alapvető fogalmak érvényességi köre hogyan és mennyiben változott. A könyv első része a témakör legfontosabb gondolatainak áttekintését és fogalmainak rendszerezését tartalmazza, időnként beépítve az eredmények továbbgondolásából származó meglátásaimat. A könyv második fele ezen fogalmakra és gondolatokra építve a magyar régiók és megyék versenyképességét elemzi, a mutatók vizsgálatát követően javaslatot téve a versenyképesség javítására is.

Az 1999-től folyó kutatásaim egy-egy részterületének kidolgozásához több pályázati támogatást igénybe tudtam venni, amelyekért hálás vagyok. A könyvben támaszkodok az általam témavezetőként irányított alábbi kutatások eredményeire: „Az ipari parkok továbbfejlődésének lehetséges irányai” (GM, 2001-2002), „A magyar régiók és települések versenyképessége” (GM, 2001-2002), „Regionális és lokális gazdaságfejlesztés: versenyképesség, innováció, klaszterek” (OTKA T38150, 2002-2003). A kutatások jelentősebb részét a NKFP-2001 5/074/2001 számú, „A magyar régiók és települések versenyképessége az európai gazdasági térben” (2001-2004) (az MTA RKK által vezetett konzorcium, témavezető: Horváth Gyula) című kutatás általam irányított 1. alprogramja keretében végeztük.

A területi versennyel és versenyképességgel kapcsolatos kutatásaim évekig folytak, igen sok barátomnak, kollégámnak tartozom köszönettel. A témakör felvetődésekor meghatározó volt *Enyedi György* bátorítása, aki meglátásaival, észrevételeivel nagyban hozzájárult akkor és később is, hogy elmélyedtem ebben a témakörben. A kötet lektoraként pedig neki is betudható, hogy megjelent ez a könyv és remélhetőleg hasznos információk, tudományos megállapítások is találhatóak benne (a hibákért, félreértésekért természetesen én felelek).

Az első kéziratot többen olvasták és alaposan megkritizálták. Akkor ennek nem örültem sem én, sem a családom, mert nem mentünk nyaralni és igen sok hétvégémet fel kellett áldoznom a kézirat átdolgozásához. Utólag hálás szívvel köszönöm *Buzás Norbert*, *Mészáros Rezső*, *Mozsár Ferenc*, *Nemes Nagy József*, *Rechnitzer János* és *Varga Attila* segítségét és kritikai megjegyzéseit, sajnos, a többségét meg kellett fogadnom. Köszönöm munkatársaim, *Bajmócy Zoltán*, *Deák Szabolcs*, *Imreh Szabolcs*, *Lukovics Miklós* és *Patik Réka* hasznos észrevételeit és közreműködésüket a kutatásokban. Külön köszönöm *Lengyel Balázs* segítségét a korrektúra alkotó átnézéséért.

Végül, de nem utolsósorban köszönöm a családomnak, feleségemnek és gyermekeimnek, hogy elviseltek ebben az időszakban, hogy hozzám kellett igazítani a családi programokat és méltányolták méltányolhatatlan kéréseimet. Köszönöm!

## Tartalomjegyzék

<b>Ábrák jegyzéke</b>	<b>vii</b>
<b>Táblázatok jegyzéke</b>	<b>ix</b>
<b>Bevezető</b>	<b>xi</b>
<b>I. A régiók gazdasági szerepének felértékelődése</b>	
<b>1. Globalizációs folyamatok és hatásaik az új térszerveződésre</b>	<b>3</b>
1.1. A globális verseny alapvető jellemzői	5
1.2. A globális-lokális paradoxon	10
1.3. A gazdaság térszerveződésének újabb jelenségei	14
1.4. Lokális gazdaság: lehetséges válasz a globális kihívásra?	21
<b>2. A gazdaság térbeliségének „újrafelfedezése”</b>	<b>23</b>
2.1. A lokális extern hatások jelentősége	27
2.2. A térgazdaságtan alap gondolatai	33
2.2.1. A regionális gazdaságtan korábbi irányzatainak kritikája	35
2.2.2. A térgazdaságtan kiinduló feltevései	40
2.3. Az iparági versenyelőnyök forrásainak földrajzi koncentrálódása	45
2.3.1. Agglomerációs előnyök és hazai bázis	47
2.3.2. Rombusz-modell: a lokális üzleti környezet elemeinek rendszerezése	53
2.4. A regionális tudomány újabb irányzatai	59
2.4.1. „Regionális motorok”: externáliák és tranzakciós költségek	62
2.4.2. Nem-üzleti interdependenciák: a „szentháromság” modell	66
2.5. A térbeliség közgazdaságtani megítéléséről	69
<b>3. A regionális szint gazdasági szerepe</b>	<b>71</b>
3.1. A régió fogalma a regionális tudományban	74
3.1.1. A tervezési régiók jellemzői	79
3.1.2. A csomóponti régiók gazdasági szerepe	82
3.2. A gazdaságfejlesztés térségei	87
3.3. A régiók eltérő típusainak gazdasági szerepéről	92
<b>4. Újjászerveződő regionális specializáció</b>	<b>94</b>
4.1. Kompetitív regionális fejlődés	96
4.1.1. A kompetitív fejlődés szakaszai	98

4.1.2. A kompetitív regionális fejlődés alapjai	102
4.1.3. Kompetitív telephelyválasztás	107
4.2. Tudásalapú gazdaság: a posztfordizmus újabb fordulata?	111
4.2.1. A posztfordista tudásalapú gazdaság jellemzői	114
4.2.2. Neofordista régiók: a tudásalapú régiók „lenyomatai”	118
4.2.3. Tudásalkalmazó és tudásteremtő régiók	122
4.3. A regionális munkamegosztás új trendjei	130

## II. Területi verseny és versenyképesség

<b>5. A területi verseny és főbb jellemzői</b>	<b>137</b>
5.1. A területi verseny értelmezésének néhány általános szempontja	138
5.1.1. A verseny fogalma és koordinációs mechanizmusai	143
5.1.2. Az országok közötti versenyről	145
5.1.3. A verseny alaptípusai	148
5.2. A területi verseny értelmezése	151
5.2.1. Területi verseny a gyakorlatban	151
5.2.2. A területi verseny fogalma	153
5.2.3. Az üzleti környezet fejlesztése	155
5.2.4. A területi verseny szereplői és koordinációs mechanizmusai	159
5.2. A területi verseny eredményei	166
<b>6. Az országok versenyképességéről</b>	<b>171</b>
6.1. A versenyképesség fogalmának értelmezhetőségéről	174
6.1.1. Közgazdaságtudományi felfogások	174
6.1.2. Az országok versenyképességének háttéréről	178
6.2. Országok versenyképességi rangsorai	183
6.2.1. Világ versenyképességi évkönyv	183
6.2.2. Globális versenyképességi jelentés	189
6.3. Országok versenyképességi mutatórendszerei	201
6.3.1. A Világbank versenyképességi eljárása	202
6.3.2. Az Egyesült Királyság versenyképességi jelentése	208
6.3.3. Írország versenyképességi jelentése	215
6.4. Az eltérő versenyképesség felfogások értékelése	219
<b>7. A versenyképesség értelmezése az Európai Unióban</b>	<b>222</b>
7.1. A versenyképesség értelmezése az EU alapidokumentumaiban	224
7.1.1. A Delor's jelentés és az ötödik periodikus jelentés	224
7.1.2. Az Amszterdami Szerződés	227
7.2. A gazdaság versenyképességéről	229
7.2.1. Az európai vállalkozások versenyképessége	230

7.2.2. A versenyképesség összehasonlító elemzése	232
7.2.3. Európai versenyképességi jelentések	235
7.3. A regionális versenyképesség gondolatának megjelenése	243
7.3.1. Az Európai Területfejlesztési Perspektíva	243
7.3.2. A kohéziós jelentések	245
7.3.3. A régiók eltérő típusai a gyakorlatban	247
7.3.4. A Strukturális Alapok 2000-2006 közötti irányelvei	251
7.4. A versenyképesség integrált megközelítése az EU-ban	253
<b>8. A regionális versenyképesség értelmezése és piramis-modellje</b>	<b>256</b>
8.1. A regionális versenyképesség értelmezése és mérése	257
8.1.1. A regionális versenyképesség értelmezésének néhány kérdése	259
8.1.2. A régiók versenyképességének mérése az Európai unióban	262
8.1.3. A regionális versenyképesség mutatórendszere az Egyesült Királyságban	265
8.1.4. A városi és lokális versenyképesség méréséről	268
8.2. A versenyképesség egységes fogalma	278
8.2.1. A regionális versenyképesség fogalmáról és méréséről	280
8.2.2. A regionális versenyképesség szempontjai	284
8.3. A regionális versenyképesség piramis-modellje	289
8.3.1. A piramis-modell felépítése	290
8.3.2. A regionális versenyképesség alaptényezői	293
8.3.3. A regionális versenyképesség sikerességi faktorai	299
8.4. Piramis-modell: a regionális versenyképesség komplex leírása	303
<b>III. Térségek versenyképessége Magyarországon</b>	
<b>9. A regionális versenyképesség alapmutatói Magyarországon</b>	<b>307</b>
9.1. A versenyképesség alapkategóriái a magyar régiókra és megyékre	308
9.1.1. A fajlagos regionális jövedelem	309
9.1.2. A regionális munkatermelékenység	315
9.1.3. A regionális foglalkoztatottsági ráta	318
9.1.4. A régiók globális integrációja	329
9.2. A regionális versenyképességet befolyásoló alaptényezők	329
9.2.1. Kívülről jövő befektetések	329
9.2.2. Infrastruktúra és humán tőke	332
9.2.3. Kutatás-fejlesztés	336
9.2.4. Kis- és középvállalkozások	340
9.2.5. Intézmények és a társadalmi tőke	346
9.3. A regionális versenyképesség alapmutatóiról	348

---

<b>10. A magyar régiók és megyék versenyképességéről</b>	<b>350</b>
10.1. Magyarország nemzetközi versenyképességéről	351
10.1.1. Nemzetközi rangsormódszerek	351
10.1.2. Versenyképességünk Európában	356
10.2. A magyar régiók és megyék versenyképessége	364
10.2.1. A versenyképesség dinamikus változása	364
10.2.2. Versenyképesség és gazdasági növekedés	367
10.3. A megyék versenyképességének komplex vizsgálata	369
10.3.1. Az eljárás és a mutatórendszer	370
10.3.2. A megyék komplex versenyképessége	373
10.4. A versenyképesség hazai térbeliségéről	377
<b>11. A regionális versenyképesség javításáról</b>	<b>380</b>
11.1. A regionális gazdaságfejlesztés néhány alapgondolata	381
11.1.1. Alulról-szerveződő regionális gazdaságfejlesztés	382
11.1.2. A kompetitív regionális gazdaságfejlesztési stratégia	387
11.1.3. Modern iparági körzetek	392
11.2. Az eltérő fejlettségű régiók versenyképességének javítása	399
11.2.1. Neofordista régió versenyképességének javítása	400
11.2.2. Tudásalkalmazó régió versenyképességének javítása	403
11.2.3. Tudásteremtő régió versenyképességének javítása	406
11.3. A regionális versenyképesség javításának menedzselése	409
11.3.1. Klaszter-alapú gazdaságfejlesztés a neofordista régiókban	410
11.3.2. Regionális hálózatok összetétele	415
11.4. Az alulról-szerveződő gazdaságfejlesztés esélyei Magyarországon	419
<b>12. Területi verseny, versenyképesség és fejlődés (összefoglalás)</b>	<b>421</b>
12.1. A régiók gazdasági szerepének felértékelődése	422
12.2. Területi verseny és versenyképesség	425
12.3. Térségek versenyképessége Magyarországon	429
<b>Felhasznált irodalom</b>	<b>433</b>

## Ábrák jegyzéke

1.1. ábra	A globális-lokális paradoxon főbb jellemzői	11
1.2. ábra	A globális gazdaság összekapcsolódó folyamatai és térszerveződése	15
2.1. ábra	A regionális tudomány és társtudományai	27
2.2. ábra	Az iparági körzetek extern hatásai <i>Marshall</i> alapján	31
2.3. ábra	A technológia és a stratégia szerepe a vállalati versenyelőnyök térbeli koncentrációjában	46
2.4. ábra	A vállalati versenyelőnyök determinánsai	54
2.5. ábra	Rombusz-modell: a lokális mikrogazdasági üzleti környezet	56
2.6. ábra	A gazdasági tevékenységek térbeli koncentrációjában	61
2.7. ábra	A globális gazdaság térszerveződése	65
2.8. ábra	A regionális fejlődés három összefüggő alaptényezője	67
3.1. ábra	A társadalmi szerkezet térbeli vetületei	73
3.2. ábra	A régiók típusai a területi tudományokban	78
4.1. ábra	A regionális specializációt magyarázó alaptényezők	95
4.2. ábra	A kompetitív fejlődés szakaszai	99
4.3. ábra	A regionális gazdasági fejlődés kumulatív folyamata	104
5.1. ábra	A verseny változó közgazdaságtani feltételei	140
5.2. ábra	A termelés és a hatalom térszerkezete	142
5.3. ábra	A lokális üzleti környezet elemei	156
5.4. ábra	A regionális hálózatok általános szerkezete	164
5.5. ábra	A dinamikus regionális hálózatok felépítése	165
6.1. ábra	Az Egyesült Királyság versenyképességi mutatórendszere 2001-ben	211
6.2. ábra	A versenyképesség piramis modellje Írországra	216
7.1. ábra	A versenyképesség logikai szerkezete az EU-ban	234
8.1. ábra	A területi versenyképesség háromszintű modellje	276
8.2. ábra	A piramis-modell logikai szerkezete	291
8.3. ábra	A területi egységek versenyképességének piramis-modellje	292
9.1. ábra	A régiókban az egy lakosra jutó GDP értéke 1996-ban és 2001-ben (PPS)	310
9.2. ábra	A megyékben az egy lakosra jutó GDP változása 1996 és 2001 között (PPS)	313
9.3. ábra	A munkatermelékenység alakulása régióként 1996-2001 között (PPS)	315
9.4. ábra	A munkatermelékenység alakulása megyénként 1996-2001 között (PPS)	317
9.5. ábra	A regionális foglalkoztatottsági ráta alakulása 1996 és 2002 között (%)	319
9.6. ábra	A megyei foglalkoztatottsági ráta 1996-ban és 2002-ben (%)	321
9.7. ábra	A régiók egy lakosra jutó exportja 1998-ban és 2000-ben (USD)	325

---

9.8. ábra	A régiók egy lakosra jutó exportja és importja (USD, 2000)	325
9.9. ábra	A megyék egy lakosra jutó exportja és importja 2000-ben (ezer USD)	326
9.10. ábra	A megyék egy lakosra jutó ipari értékesítése 2002-ben (ezer Ft)	327
9.11. ábra	A külföldi érdekeltségű vállalkozások egy lakosra jutó jegyzett tőkéje a régiókban gazdasági ágak szerint (2001, ezer Ft/lakos)	330
9.12. ábra	A külföldi érdekeltségű vállalkozások egy lakosra jutó jegyzett tőkéje a megyékben gazdasági ágak szerint (2001, ezer Ft/lakos)	331
9.13. ábra	Az alkalmazottak megoszlása a működő társas vállalkozások mérete szerint (2001)	341
9.14. ábra	A vállalkozások saját tőkéje a régiókban méretkategóriák szerint (2001, milliárd Ft)	342
9.15. ábra	A vállalkozások saját tőkéjének megoszlása méretkategóriák szerint (2001, %)	343
9.16. ábra	A vállalatok bruttó hozzáadott értékének megoszlása egy lakosra számítva (2001, eFt)	344
9.17. ábra	A vállalkozások exportjának megoszlása méretkategóriák szerint (2001, milliárd Ft)	345
10.1. ábra	Az EU tagországok és a csatlakozó országok versenyképessége	357
10.2. ábra	Az EU NUTS 2 régiói és a magyar régiók versenyképessége	358
10.3. ábra	A tagjelölt országok NUTS 2 régióinak versenyképessége	360
10.4. ábra	Az egy lakosra jutó GDP és felsőfokú végzettségük aránya az EU-27 régiókban	362
10.5. ábra	A magyar régiók versenyképességi alapkategóriái és változásuk (1996-2001)	365
10.6. ábra	A megyék versenyképességi alapkategóriái (2001)	366
10.7. ábra	A régiók gazdasági növekedése összehasonlítható áron (1995=100%)	367
10.8. ábra	Az egy lakosra jutó GDP növekedésének résztényezői 1996 és 2001 között (PPS)	368
10.9. ábra	A megyék dinamikus és statikus versenyképessége	375
11.1. ábra	A gazdaságfejlesztés logikai szerkezete	383
11.2. ábra	Az innovációs infrastruktúra fejlesztésének részterületei	384
11.3. ábra	A regionális versenyképesség javítása a rombusz-modell szerint	386
11.4. ábra	A vállalatok mérete és kapcsolatai alapján az iparági körzetek típusai	393
11.5. ábra	A neofordista régiók masztabája	400
11.6. ábra	Az tudásalkalmazó régió masztabája	404
11.7. ábra	A tudásteremtő régiók masztabája	407



## Táblázatok jegyzéke

2.1. táblázat	A nemzetközi gazdaságtan, a regionális gazdaságtan és a térgazdaságtan eltérő „ideáltípusai”	40
2.2. táblázat	A térbeli koncentrációra ható erők	41
2.3. táblázat	A gazdasági tevékenységek térbeli eloszlásának típusai a térbeli tranzakciós költségek és externáliák alapján	63
3.1. táblázat	A klaszterek lehetséges tipizálásai	91
4.1. táblázat.	Általános telephelyelmélet: a gazdasági tevékenységek térszerkezete	108
4.2. táblázat	A tárgyi alapú és a tudásalapú gazdaság főbb vonásai	115
4.3. táblázat	A regionális gazdaság szerveződése a posztfordista gazdaság régióiban	125
4.4. táblázat	A vállalati szervezet jellemzői a posztfordista gazdaság régióiban	128
5.1. táblázat.	A területi verseny potenciális résztvevőinek főbb csoportjai	161
6.1. táblázat	A versenyképességre ható tényezők csoportjai	187
6.2. táblázat	A Növekedési Versenyképességi Index (GCI-index) összetevői	194
6.3. táblázat	Az innovatív és a technológia transzfer országok GCI-indexének súlyozása	195
6.4. táblázat	A MICI-index alindexei és fontosabb mutatóik	199
6.5. táblázat	Az exportpiaci pozicionálási mátrix	203
6.6. táblázat	A Világbank versenyképességi mutatói és adatbázisának szerkezete	205
6.7. táblázat	Az Egyesült Királyság versenyképességi mutatórendszere 2003-ban	212
6.8. táblázat	A versenyképesség mérésére alkalmazott mutatócsoportok Írországbán	217
7.1. táblázat	Az EU 2001-es versenyképességi jelentésének mutatói	239
7.2. táblázat	A munkatermelékenység és a foglalkoztatottság növekedési üteme szerinti tipizálás (1995-2001)	240
8.1. táblázat	A regionális versenyképesség mutatói a 2003-as Európai Versenyképességi Jelentésben	264
8.2. táblázat	A versenyképességnek és a régiók állapotának mutatórendszere az Egyesült Királyságban	267
8.3. táblázat	A városi versenyképesség mutatórendszere a Világbanknál	270
9.1. táblázat	A bruttó hazai termék (GDP) megyénként és régióként	311
9.2. táblázat	A munkatermelékenység alakulása megyénként és régióként	316
9.3. táblázat	A foglalkoztatottsági ráta alakulása megyénként és régióként (%)	320
9.4. táblázat	A munkanélküliségi ráta és a korhatár alatti rokkantsági nyugdíjasok aránya (%)	322

---

9.5. táblázat A munkaerő összetételének és az infrastruktúra kiépültségének fontosabb mutatói	333
9.6. táblázat Néhány tartós fogyasztási cikk 100 háztartásra jutó száma (2002)	336
9.7. táblázat A kutatás-fejlesztés néhány adata (2002)	337
9.8. táblázat A szabadalmak regionális adatai	338
9.9. táblázat A felsőoktatási intézmények székhely szerinti adatai	346
9.10. táblázat A felsőfokú oktatási intézmények nappali tagozatos hallgatói a szülők lakóhelye szerint (hallgató/százezer lakos, 1999)	347
10.1. táblázat Az országok versenyképességi rangsorai az <i>IMD</i> szerint	352
10.2. táblázat A 20 milliónál kisebb népességű országok versenyképességének rangsora az <i>IMD</i> szerint	353
10.3. táblázat Az országok versenyképességének rangsorai a <i>WEF</i> szerint	354
10.4. táblázat Magyarország helyezése a <i>GCI-index</i> összetevőinek rangsorában	355
10.5. táblázat Magyarország helyezése a <i>MICI-index</i> egyes rangsoraiban	356
10.6. táblázat A 25-59 évesek iskolai végzettség szerinti megoszlása (2001, %)	361
10.7. táblázat A megyék versenyképességi rangsorai	374
10.8. táblázat A megyék kategorizálása versenyképességük szerint	376
11.1. táblázat A regionális gazdaságfejlesztési stratégia fázisai	388

## Bevezető

A globalizációs folyamatok hatására formálódó, átalakuló gazdaságokban az egyik legmarkánsabb folyamat a lokalizáció (és regionalizáció) felerősödése: amíg a nemzetgazdaságok fontossága (relatív) leértékelődik, addig a régiók, nagyvárosok gazdasági szerepe felértékelődik. Ez a folyamat az Európai Unióban is tetten érhető, mivel a korábbi nemzeti gazdaságpolitikák jelentős része a közösség szintjére került, a regionális politika pedig a régiókban kidolgozott gazdaságfejlesztési programokat helyezi előtérbe. Van olyan felfogás is, amelyik „régiók Európájáról” beszél, az államok elsorvadását jósolva.

Napjainkban széles körben elfogadottá vált az is, hogy a **globalizáció-lokalizáció** fogalom pár ugyanazon gazdasági-társadalmi folyamat két vetülete. Az is egyértelműen elfogadottnak tűnik, hogy a **lokalizáció (és regionalizáció)** nem csupán „divat”, hanem olyan gazdasági törvényszerűség, amely az egész globalizálódó világban, elsősorban a tudásalapú gazdasághoz kapcsolódva a fejlett országok többségében megfigyelhető.

A gazdaság térbeli működésének és a régióknak „újrafelfedezését” főleg az motíválta, hogy az elmúlt évtizedben nyilvánvalóvá vált: a globális piaci versenyben döntő azon **gazdasági tevékenységek földrajzi elhelyezkedése**, amelyekből a vállalati tartós versenyelőnyök erednek. Megfigyelhető, hogy egy-egy globális iparág esetében a magasrendű versenyelőnyök forrásainak többsége földrajzilag koncentrálnak, az országon belül csak néhány térséghez, sokszor egy-egy régióhoz, városhoz kapcsolódik (Szilíciumvölgy, 4-es út, olasz iparági körzetek stb.). Általánosan elfogadott, hogy a globalizáció napjainkban egy **újjászerveződő regionális munkamegosztást** generál, amelyet a fejlett régiókban döntési központokkal bíró globális vállalatok befolyásolnak, áthelyezve (dekoncentrálva) a kevésbé fejlett régiókba (köztük a tranzíciós országok, így Magyarország térségeibe is) a termelési lánc alacsonyabb rendű versenyelőnyökkel bíró tevékenységeit. A közgazdászok is reagáltak ezekre az empirikusan igazolt gazdasági folyamatokra, mind az elméleti közgazdaságtudományban, mind a gazdaságkutatásban megjelentek és hamar népszerűvé váltak olyan új irányzatok, amelyek a földrajzi koncentrálnak/dekoncentrálnak meghatározó jelentőségét hangsúlyozzák. Ez a koncentrálnak/dekoncentrálnak nem mindegyik tevékenység esetén figyelhető meg, hanem csak a traded jellegű tevékenységeket végző vállalatok stratégiai jelentőségű részlegei és ezekhez szorosan kapcsolódó szolgáltató cégek tömörülnek, kihasználva a növekvő mérethozadék és a lokális externhatások által elérhető előnyöket.

A közgazdaságtan érdeklődésének előterébe került „térbeliséggel” különböző alapállásokból foglalkozó megközelítések közül a könyv témaköre szempontjából két fontos kérdéskör emelhető ki:

- A gazdasági tevékenységek **térbeli koncentrációinak**, a régiók, térségek és városok gazdaságának vizsgálata: a globalizáció hatására erősödő verseny következté-

ben milyen folyamatok és tényezők kerültek előtérbe, hogyan írható le közgazdaságtani fogalom- és eszközrendszerrel az „új térgazdaság”?

- A megváltozott feltételek miatt szükségszerűen módosuló **gazdaságfejlesztési alapkérdések**: mit lehet és kellene tenni, és hogyan, a régiók, térségek és városok gazdasági fejlődéséért, a területi versenyben való sikeres szereplésükért, versenyképességük javításáért?

A két témakör természetes módon összekapcsolódik, és az utóbbi években megfigyelhető, hogy mind a gazdaság térbeli működésének vizsgálatakor, mind a gazdaságpolitikai válaszok kidolgozásakor a **területi verseny és versenyképesség** kulcsfogalmakká váltak. Ebből is adódik, hogy napjainkban a közgazdaságtudomány, azon belül a regionális gazdaságtan egyik igen fontos kutatási területeként merül fel: mit értsünk területi versenyen és versenyképészen, milyen jellemzőkkel és mutatókkal írhatók le, milyen adatok felhasználásával elemezhetők? De ugyanezeket a kérdéseket felteszik a gazdálkodástudomány művelői is, nyilván a válaszok eltérő fogalomrendszer alapján születnek.

A fenti két összefüggő tudományos kérdéskörrel kapcsolatban **három állításra** alapoztam jelen könyv mondanivalóját:

1. A globalizációs folyamatok a távolság és tér gazdasági szerepét gyökeresen átalakították. A most is formálódó új (világ)gazdaságot a gazdasági tevékenységek növekvő, korábban sohasem észlelt nagyfokú egységesülési folyamata jellemzi, a világgazdaság lényegében egy új organikus egységnek tekinthető. A globális verseny hatására a gazdaság korábban jellemző térfolyamatai módosultak, egy „globális térgazdaság” formálódik, amelyben a térségek, régiók, földrajzi koncentrációk gazdasági jelentősége korábban nem ismert módon megnőtt. **Átértékelődnek a területi szintek**, ebben az újonnan szerveződő globális gazdaságban különösen két területi szintnek van meghatározó jelentősége: a globális szintnek és a **regionális/lokális** szintnek. A földrajzi koncentrációk, régiók gazdasági szerepének felértékelődése Magyarországon is be fog következni, mivel másképpen a gazdasági szereplők versenyelőnyei nem tudnak megerősödni, alulmaradunk a globális versenyben. Ha továbbra is alacsonyrendű költségelőnyökre támaszkodunk, akkor nemcsak a gazdasági növekedés lassul le, hanem az alacsony bérek miatt az élet-színvonal növekedése is stagnálni fog.
2. A globalizáció nemcsak a távolság szerepét, hanem a piaci verseny feltételeit, jellemzőit is gyökeresen átalakította, a globális kihívások által generált új kérdésekre adandó új gazdaságpolitikai, valamint új vállalati stratégiai válaszok jelentős része a **verseny és versenyképesség újfajta felfogásából** indul ki. A verseny területi egységek között, az országok és régiók között is zajlik a szűkös tényezőkért: sikeres vállalatokért, tehetséges szakemberekért stb. A **területi verseny szempontjai** alapvetően eltérnek a vállalatok között folyó verseny jellemzőitől. A **területi verseny célja** az ott élők életszínvonalának javítása, eszköze pedig olyan üzleti környezet létrehozása, amely elősegíti a helyi gazdasági szereplők sikerességét. Egy-

egy térségben a kedvező üzleti környezetet csak tudatos és összehangolt közösségi beavatkozásokkal lehet érdemben javítani, amelyek csupán decentralizált intézményrendszer esetén hatékonyak. Ezek a közösségi beavatkozások nagyfokú rugalmasság, specializáltság és kooperáció esetén sikeresek. Mindezen feltételeket a **regionális hálózatok** elégítik ki, amelyek így a területi versenyben a területi egységek, mint „versenyzők” képviselői.

3. A területi egységek versenyeznek egymással, csak azok lesznek hosszabb távon sikeresek, amelyek tudatosan törekszenek versenyképességük javítására. A **területi egységek** akkor versenyképesek, ha gazdaságuk nyitott és az egy lakosra jutó jövedelmük tartósan magas és növekvő. Valamint magas szintű és nem csökkenő a foglalkoztatottsági ráta, azaz ebből a jövedelemből a lakosság széles rétegei is várhatóan részesülnek. A területi egységek versenyképességére ható tényezőket az ún. **piramis-modellben** is rendszerezhetjük. Ez a modell nemcsak a regionális versenyképesség mérésének, hanem a versenyképesség javítására szolgáló fejlesztési elképzeléseknek, valamint a „háttérben meghúzódó”, a versenypozíciókat hosszú távon determináló **sikerességi faktoroknak** alkotja egyféle logikai keretét. A területi egységek versenye nem-zérus összegű, egyidejűleg mindegyik térség javíthat korábbi helyzetén, az ott élők életszínvonalán. Ehhez viszont „versenystratégiákat” kell kidolgozni, amelyek lényegében a területfejlesztési koncepciók és területi programok „alulról-szerveződő”, stratégiai szemléletű kidolgozását és regionális hálózatokra alapozott megvalósítását jelentik.

A fenti három állítás témaköreikhez kapcsolódva ez a **könyv három egymásra épülő részből áll**, amely részek a feldolgozás módszertana szerint is elkülönülnek egymástól.

Az első rész az elméleti alapok áttekintését, újraértékelését célul kitűzve a régiók megváltozott gazdasági szerepkörével foglalkozik, főleg nemzetközi **szakirodalmi források feldolgozásával**. Két közgazdaságtani irányzat kiemelkedik a távolság és a tér megváltozott szerepével, az új gazdasági térszerveződéssel foglalkozó iskolák közül. Az egyik a *Paul Krugman* nevéhez kötődő „új gazdasági földrajz”, másképpen „térgazdaságtan”, amely megközelítés neoklasszikus közgazdaságtani fogalmakat és eszközöket használ. A másik irányzat vezéregyénisége *Michael Porter*, aki vállalati stratégiai döntésekkel foglalkozva ismerte fel a lokalitás jelentőségét, és dolgozta ki a regionális klaszterek fejlesztésére vonatkozó elképzeléseit. A két megközelítés eltérő elméleti alapokon áll, de mindkettő kiemelkedő eredményeket ért el a gazdaság térszerveződésének értelmezésében. Ezen irányzatok fogalmaira, eredményeire támaszkodva tekintjük át a régiók fogalmát és gazdaságfejlesztési szerepét. A kompetitív fejlődés elméletét továbbfejlesztve megadjuk, hogy a tudásalapú gazdaságban formálódó új munkamegosztás milyen típusú régiókat alakít ki. Részletesen bemutatjuk a neofordista, tudásalkalmazó és tudásteremtő régiók jellemzőit, döntően a hazai régiók vizsgálatához felhasználható szempontok alapján.

A második részben a területi verseny és versenyképesség különböző alapokon álló, összehasonlító értékelése található, főleg szakirodalmi tanulmányokra és **dokumentumok elemzésére** alapozva. A területi verseny fogalmának bevezetése után megadjuk a verseny jellemzőit, koordinációs mechanizmusait, szereplőit stb. Rámutatunk arra, hogy az éles területi verseny miatt mindenhol szükség van alulról-szerveződő regionális gazdaságfejlesztésre, amelyet csak a helyi érdekeket dinamikusan megjelenítő regionális hálózatok képesek kidolgozni és hatékonyan végrehajtani. Témakörünkben mind elméleti, mind módszertani szempontból kiemelkednek az országok versenyképességi rangsorával foglalkozó vizsgálatok, amelyek közül áttekintjük a legfontosabbakat. Szintén részletesen értékeljük az EU különböző dokumentumaiban előforduló, a versenyképességhez kapcsolódó megfogalmazásokat, regionális politikai alkalmazásokat. Az egységes versenyképesség fogalmából kiindulva megadjuk a regionális versenyképesség piramis-modelljét. Ez a modell rendszerezi a versenyképesség mérhető mutatói mellett a versenyképesség javítására alkalmas tényezőket és a hosszú távú fejlődés háttérfeltételeit is.

A harmadik részben **empirikus vizsgálat** található a magyar régiók és megyék versenyképességéről statisztikai adatokat felhasználva. Az adatok rendszerezésére a piramis-modellben szereplő kategóriákat alkalmaztuk. Elemeztük a hazai megyék versenyképességét 35 mutató statikus és dinamikus szempontú összegzésével, közölve egy komplex versenyképességi sorrendet is. Illetve megadjuk, hogy a hazai régiók, megyék a tudásalapú gazdaság melyik régió típusába tartoznak. Az egyes típusokhoz felvázoljuk a regionális gazdaságfejlesztés lehetséges lépéseit a piramis-modell „alpiramisai” (masztabái) alapján.

A könyv kettős céllal íródott. Egyrészt az egyetemi oktatás számára a témakör legújabb eredményeinek rendszerezését, továbbgondolását tűztem ki célul. Másrészt a területfejlesztés irányításával és gyakorlati végrehajtásával foglalkozók részére egy olyan kézikönyvet próbáltam kidolgozni, amelyik az elméleti kérdéseket a gyakorlati szempontokkal ötvözi. Meggyőződésem, hogy a magyar megyék, régiók egy részének fejlődése azért lassú, mert nincs elég ismeret, információ és rendszerezett tudás a hatékony gazdaságfejlesztési programok kidolgozásához, a térségek versenyképességének javításához. Remélem, hogy ez a könyv valamit változtat ezen a helyzeten.